

ФИЛОСОФСКИ РАЗМИСЛИ

ЩО Е ЗДРАВОМИСЛИЕ – И КАК ДА ИЗЛЕКУВАМЕ БОЛНОТО НИ ОБЩЕСТВО?

Ангел Грънчаров

преподавател по философия, Център за развитие на личността HUMANUS

(Пловдив, България)

angeligdb@abv.bg

Анотация

Ангел Иванов Грънчаров. Що е здравомислие – и как да излекуваме болното ни общество? Текстът сам по себе си е едно есе, което отговаря на въпроса: а що е здравомислие? И по какъв начин хората стават здравомислещи – и, респективно, нездравомислещи? И как да запазим себе си от този неуспех, от този жизнен провал? Авторът се опитва да опише по-дълбоко този човешки феномен от разни страни, да постигне неговата пълна същина. Той се старае да не теоретизира, а да разбере конкретните смислови измерения на това явление на нашия така разностранен емпиричен живот. Неговата водеща идея е да помогне на хората в решаването на тази главна задача на нашия живот: да разберем как да оздравим своя интелектуален и душевен живот, как да постигнем пълноценен мисловен живот, иначе казано – как да стана разумно човешко същество, което не страда от умствена, екзистенциална или духовна непълноценност. На основата на овладяването от здравомислие хората наистина ще могат да се разбират един друг и да започнат да живеят по човешки, разкривайки богатствата на своята личност.

Ключови думи: мислене; човек; смисъл; съществуване; живот; ценност; личност; пълноценност; разум; болест; здравомислие.

Abstract

Angel Grancharov. What is sanity – and how to heal our sick society?

The text itself is an essay that answers the question: and what is sanity? And how people are sensible - and, respectively, unreasonable? And how to protect yourself from this failure, fiasco of this life? The author tries to describe more deeply this human phenomenon from different countries, to achieve its full essence. He tries not to theorize, but to understand the specific semantic dimensions of this phenomenon of our so versatile empirical life. His leading idea is to help people in solving this major task of our life: to understand how to rehabilitate their intellectual and spiritual life, how to comprehend the true sense of life, in other words - how to become a wise human being who suffers from mental, existential or spiritual inferiority. Based on mastery of sobriety people really will be able to understand one another and to start to live humanely, displaying the virtues of their personality.

Key words: thinking; man; meaning; existence; life; values; personality; adequacy; intelligence; disease; sanity.

Анотація

Ангел Иванов Гранчаров. Що таке розсудливість – і як лікувати наше хворе суспільство? Текст являє собою есе, яке відповідає на питання: а що таке розсудливість? І яким чином люди стають розсудливими - і, респективно, нездравомислящими? І як обересті себе від цієї невдачею, цим життєвим провалом? Автор намагається описати глибше цей людський феномен з різних сторін, збагнути його цілковиту суть. Він намагається не теоретизувати, а зрозуміти конкретні смислові виміри цього явища нашої так різнобічних ем-

піричної життя. Його провідна ідея - це допомогти людям у вирішенні такої головного завдання нашого життя: зрозуміти як оздравить свою інтелектуальну і душевну життя, як осягнути повноцінну смисловну життя, інакше кажучи, - як стати розумним людським істотою, яка не страждає незамечаемі розумової, екзистенціальної і духовної неповноцінності. На основі оволодіння розсудливістю люди воістину можуть зрозуміти один одного і почати жити по-людськи, розкривая багатство своєї особистості.

Ключові слова: мислення; людина; сенс; існування; життя; цінність; особистість; повноцінність; розум; хвороба; розсудливість.

От известно време в съзнанието ми постепенно се роди и оформи все по-ясно ето какъв проблем: що е **здравомислие**, какво означава да си здравомислещ човек? И съответно: как да разграничаваме въпросното здравомислие от противоположното на него, именно от **нездравомислието**, от болестотворността в сферата на мисленето и съзнанието? Предполага се, че някои хора по някакви причини умеят да мислят **здраво**, да изразяват мислите си **здравословно** (един вид със здрави думи и понятия!) и затова ги определяме като **здравомислещи**, а на други хора това нещо не се удава и те явно мислят нездравно, един вид мисленето им е болно, недъгово; съзнанието на такива хора значи живее със съвсем непълноценни, неверни, нездравни, анахронични, назадничави представи за нещата. Така погледнат, проблемът се усложнява защото възниква и такова едно съображение: а кой е критерият за разграничаване на здравето от нездравото, от болното – в сферата на мисленето и на мисълта, в сферата на разпространените представи на хората за нещата? Всеки човек, който мисли различно от нас, не значи, че е „болел“, че мисленето му е „болно“; да, съвсем не значи, че мисленето му, тъй да се рече, е „повредено“; нека, моля, да не разбираме тия неща плоско, прекалено опростено.

Това че мислим различно е чудесно, **разномислещите** хора, стига съзнанията им да са здрави, могат чудесно да общуват, да се подпомагат в търсенето на истината. Но има хора, с които такова едно сътрудничество е невъзможно, те излизат с претенцията, че тяхното мнение било, видите ли, „единствено правилното“; те именно повтарят като развалени грамофони все едно и също, не умеят да се вслушват в аргументите на опонента; ясно е, че при тях, в съзнанието и в поведението им, е налице нещо неестествено, бих казал болнаво. Разбира се такива хора смятат, напротив, че „болни“ или „нездрави“ са представите на противниците им, стига се между тия два, да ги наречем така, „лагера“ до ожесточени престрелки, до безполезни битки, до ужасни ексцесии, до безсмислени караници и т.н. Много е възможно дори и в наше време, стига да се гледа през тази оптика, твоят опонент да почне да ти изглежда „ненормален“, спорещите в такъв случай почват да си издават „психиатрични диагнози“, да се възприемат и определят като „луди“, дебилни и пр. Наистина има нещо лудешко в такова едно мислене и поведение, но ето, кардиналният въпрос си стои: а кой, прочее, е наистина лудият, чие мислене наистина, реално е непълноценно дотам, че да може да се определи като психарско или като израз на някаква патология или ненормалност?

Ще се опитам да поразсъждавам върху тия интересни според мен въпроси. Облагодетелстван в тази посока съм и от тъй щедрия живот: в последните няколко години имах благодатния изследователски шанс да бъда въввлечен в една превъзходна история или дори сага, не само административна, но също и психологическа, политическа, нравствена и каква ли не още; разрази се една епична битка и то именно в сферата на многострадалното българско училище и образование – къде другаде да се разрази тази епопея ако не в него? Читателите на този блог добре знаят (аз добросъвестно всеки ден, в продължение на 2-3 години описвах като педантичен експериментатор всичките тия случки и преживелици, имащи според мен огромен научен смисъл!) за какво става дума, но съм принуден за тия, които не знаят, вкратце да припомня тази история – тъй като тя наистина е многозначна, безкрайно богата на смисъл и също така е дори евристична.

Вкратце казано, влязох в сериозни полемики с една властваща администраторка в образованието, с която явно имам най-дълбоки ценностни разминавания. Интересното е обаче, че с нея (всъщност това е директорката на ПГЕЕ-Пловдив, едно авторитетно учебно заведение, в което съм работил много години) въпреки всичките ми усилия не можа да възникне пълноценен и демократичен дебат по всичките въпроси, по които ние имаме съществени разминавания, а причината за това е проста: въпросната властваща особа през цялото време мълчеше, тя не пожела да встъпи в дебат, а възприе един друг, при това много любопитен подход. А именно: поведе яростна кампания по моето лично и професионално дискредитиране, подложи ме на невиджан административен тормоз или терор, организира усърдно какви ли не „мероприятия“ с оглед да ме подтикне към някакво тъй желано от нея „нарушение“. И почна тази същата особа да произвежда и да трупа усърдно папки със съответните компромати, имам предвид разни жалби от „възмутени ученици и родители“, от разгромни писма на също така възмутения колектив, организирани ми бяха всякакви там „народни“ и „другарски“ „съдилища“ (човек вече не знае къде точно да сложи кавичките!), аз бях обявен за „народен враг“, за „злодей“, за „луд“, за какъв ли не още. В крайна сметка, като се видя безсилна да ме заклеши в някакво нарушение и един вид „законно“ да ме уволни, въпросната администраторка се принуди да ме обяви за „пълнен некадърник“, за „неспособен да бъде учител“, за човек, на когото били липсвали, видите ли, „всякакви качества“ да работи в сферата на образованието, имах честта да бъда провъзгласен за „абсолютно негоден за системата“ и като такъв най-сетне бях уволнен! И то по параграф, благодарение на който въпросната особа фактически ме лиши от преподавателски права, да, това се случи именно в нашата тъй напредничава, демократична и европейска родина и то именно в наше време, в средата на второто десетилетие на 21-вия век!

Разбира се, тази същата особа си има в момента сериозни проблеми с правосъдието, тя не само с мен постъпи по този начин, а и с доста други хора, които имат някакъв по-сериозен личностен потенциал. А пък в резултат на развихрянето ѝ (интересно е да се отбележи, че инертната образователна система в лицето на своите органи за управление, включително и Министерството, не реагира никак на туй екстравагантно поведение на своята тъй усърдна служителка – и дори не направи опит да я обуздае!) в самата училищна общност се появи също така много интересен народно-психологически феномен: „народът“ или „сплотеният колектив“, тъй да се рече, смъртно се уплаши, неизбежно се появи някакъв ирационален, див, непреодолим страх. Никой не посмя да протестира против поведението на своята „любима ръководителка“, напротив, появиха се, както обикновено става в такива случаи, рояци от усърдно подмазващи се на властелинката ласкатели, от разни подлизурки и подлизурковци, надпреварващи се кой да получи по-голям дял от нейното щедро благоволение, кой повече да се облагодетелства от близостта си с царстващата особа. Да, изобщо не преувеличавам, ситуацията наистина е интересна и благодатна и ето, не крия, че всичките тия преживелици (в които аз, така да се рече, участвах със самочувствието на безкрайно облагодетелстван от тъй щедрия изследователски шанс!) ми дадоха едно широко поле за всякакви изследвания, които аз проведох най-добросъвестно. (Между другото казано, няколко книги с най-интригуващи изследвания вече написах и издадох по тази тема.) И продължавам да ги провеждам, вече в сферата на съдебното дирене на истината, защото, разбира се, се наложи спрямо въпросното длъжностно лице да приложа ефикасния, да се надяваме, метод на съдебното вразумяване – ако ми позволите да се изразя така.

Но има и нещо още по-сериозно, което ме кара да се впусна в дебрите на тия тъй вълнуващи изследвания. През последните години ний, съвременниците, преживяваме един тежък и решаващ период на своята национална история, в който се проявиха някои твърде интересни, да ги нарека така, психологически и нравствени феномени, нуждаещи се от най-внимателно изучаване и описание. Живеем в едно преломно време, в което е поставена на изпитание силата на нашия човешки и народностен дух, нашата привързаност към ония универсални цен-

ности на човечеството, благодарение на които, стига да успеем да надмогнем склонността си към малодушие, ни е гарантиран един величав просперитет, а също така и достойния свободен живот, живота на свободни и достойни хора. Ето какви тенденции в тази посока се очертаха.

Изведнъж се появиха някакви улични и медийни кресльовци, които почнаха усърдно да плюят европейския избор на страна ни, започнаха също така да хулят демокрацията, западния, европейския начин на живот, който, видите ли, в тяхното възприятие бил „аморален“, „гнил“, „упадъчен“, „толерастки“, „гейски“ и какъв ли не още, позволете ми да не повтарям всички ония квалификации, които същите тия „вестители на националната свая“ имаха добрината да възвестят на „заблудения“, на „съблазнения“ от свободата и от демокрацията многострадален български народ. Разбира се, скоро се разбра, че тия въпросните „народни кумири“ са били вдъхновени от прекалено много руски рубли, те на тази база успеха да привлекат към тъй вдъхновяващата си кауза много наивници или балъци, както обикновено им казваме, които именно с гласа си успеха да натикат тези същите „борци“ на топло местенце в Парламента. Оказа се обаче, че в широката българска (пък и руска) душа има много място за подобни политически психопатологии, ето, от няколко години наред агресивността на тия международни сили (опиянени от толкова много руски рубли или от прекалено много руско злато!) нараства екстремно за да се стигне дотам, че вече да е застрашена и националната сигурност на страната ни. Същевременно знаем, че първата жертва на тази кагебистко-имперска политическа психопатология се оказа свободололюбива Украйна, която биде жестоко наказана именно заради **свободолоубието** си, заради предаността си към ценностите на свободата, човештината, демокрацията, личностния просперитет и пр.

Във възприятието на тия хора с толкова болна психика се оказва, че свободата е нещо най-ненавистно, личността пък се възприема като „неприемлива“, тя за тях, предполагам, е „страшно заболяване“, да, да си личност, да се държиш като суверенна и достойна личност за тях е „ненормално“, а е „нормално“, тъй да се рече, да бъдеш един кресльо от изпълнената с агресия тълпа, която крещи в самопоуение от яростта си срещу „прогнелия Запад“, срещу нравственото, видите ли, „разложение“, което идело от този същия евро-американски Запад. Разбира се такива хора мразят с цялата си душа и Европа – наричат я „**Гейропа**“! – и най-вече Америка, която винаги е била най-твърд бастион на борбата за свобода – и е окриляла с примера си борците за свобода в целия свят. Интересно е да се отбележи, че тази масова патологична антидемократична, антиевропейска и антиамериканска реакция, която изригна в путинска Русия, в България и в някои други източно-европейски страни (несъмнено е, че тези антидемократични „народни движения“ се финансират щедро от КГБ и Кремъл) се родее по същество с онази дива ненавист спрямо Запада, която изпитват и ислямските фанатици-терористи, тъй че ето, оказва се, ние тук имаме някаква своеобразна „**православна**“ **талибанщина**, която е не по-малко кръвожадна от онази другата, само дето у нас специално, да пази Господ, тукашните ни херои все още (за момента) не са проявили бесовщината си на дело, което обаче не значи, че не ни грози такава една страшна опасност. Разбира се, нужно е да направим максималното, което е по силите ни за да осмислим тези застрашителни масови психологически и ценностни явления, в които аз лично виждам симптоми на едно все по-задълбочаващо се нездравомислие, на опасната тенденция много хора да капсулират съзнанията си и да заживеят с представи, нямащи нищо общо с духа, с потребностите, с коренните човешки интереси на нашата съвременност.

Темата, така поставена, е огромна. Тя съдържа много измерения. Аз ще се опитам да хвърля известна светлина върху най-главното, върху принципната, чистата основа. А всичко, както знаем, се крие в **дълбините на човешката душа**, там е разгадаването на всички загадки.

Да виждаш в човека срещу теб, който просто има други ценности, сиреч, не мисли като теб, има други, различни виждания и разбирания за нещата, та да виждаш в раз-**личния** човек „враг“, подлежащ на унищожение, на ликвидиране и на заколение, простете, е израз на една

страшна душевна патология. Да, много е нездраво подобно отношение към раз-личността, към другата личност. А какво в такъв случай е здравето, подобаващото отношение, как мисли по тия същите въпроси здравомислещият човек? Длъжни сме да си дадем ясна сметка и да опишем по възможност най-пълно онова, което аз нарекох **здравомислие**. На тази основа ще можем да направим своите опити да вникнем в другите важни моменти: как именно може да се повлияе върху мисленето на тия хора, как изобщо може да се пробуди мисленето у тях? Щото безспорно е, че оня, който се е отдал на подобна бесовска ненавист, явно е налице едно ужасно заслепение, такива хора са обзети от ярост, която е парализирала тъкмо способността им да мислят. Мисленето е това, което ни помага да надмогваме склонността си да сме слепи, то прогонва заслепението, не нещо друго, а **мисленето** – и ясното подобаващо съзнание – е онзи инструмент, благодарение на който можем да парираме тази въпросната душевна патология. А пък пълноценното мислене се развива по един начин: чрез дебати, чрез **диалог**, чрез разговори. Болното съзнание се оздравява по един-единствен начин: чрез предразполагането му да обсъжда, надмогвайки бесовската си озлобеност и ярост.

Да, много очистителни и оздравителни дебати са ни нужни, този е начинът, този е и пътят. Това средство за преодоляване е изобретила човешката цивилизация – и демокрацията. Много разговори, страстни, разгорещени дебати, водени по един човешки начин. Аз други средство не виждам. Другият начин е ужасен: взаимно да се избием, да си прережем гърлата; да, другият начин, именно войната, е противочовешки; за жалост, в историята многократно е бил възпроизвеждан и прилаган. Е, видя се убедително, че така не бива да се прави, като убиеш оня, който не мисли като теб, това изобщо не решава проблема. Днес, примерно, противниците на свободолюбивата западна цивилизация, построена върху темелите на уважението на индивидуалната личност и нейните свещени права, са, да допуснем, почти половината от човечеството (такова допускане просто правя, не претендирам за точност, глупаво е да претендирам за точност!); е, другата половина, да допуснем, пък са привърженици на свободолюбието, жизнелюбието, човеколюбието. Половината човечество се е озверило, отдало се е на ненавист спрямо различния себеподобен и го възприема за враг на своето щастие, на своята представа за щастие; това, простете, е сериозна заплаха, която не бива да бъде подценявана.

При това тия хора са тук, сред нас, никой не знае какви мисли витаят в главата на човека до него. Да се мразим обаче и да разрешаваме враждебността си чрез агресия, чрез насилие, чрез груба физическа и военна сила е атавизъм, останал от стари времена. Верният и съвременен подход е друг: дебати, диалог, разгорещени, ала човечни дискусии, дискусии на **човешка основа**. Щото има едно нещо, което все пак ни обединява, независимо от всички различия: и то е че сме **човеци**. Този, който изпитва враждебност спрямо самата човечност, е всъщност един заблуден, а вероятно и един много страдащ, неразбран човек. Неговата враждебност, неговата озлобеност е сподавен, а много често и крещящ вопъл за **разбиране**, за вникване, за внимание; тия хора с озлобеността си, убеден съм, компенсират болката, за която са си втълпили, че им е виновен някой друг. Примерно некадърният е склонен да мрази и да завива на талантливия; той си е втълпил, че талантливият, представете си, е негов враг, е враг на неговото щастие. Или е заплаха за неговата власт. И затова си наумява да го унищожи.

А всъщност не е истина, че талантливият някому за нещо е враг; това е най-глупава заблуда. Талантливият и благороден човек никому не е враг. Напротив, талантливите хора са изключително полезни за цялото човечество. Те трябва да бъдат пазени като най-драгоценен капитал. На тях трябва да дадем всички условия да се развиват пълноценно. На тях не трябва да им пречим – щото в резултат всички губим, всички сме ощетени. Ето докъде ний, българите, я докарахме с това, че мнозинството у нас тъй всеотдайно мрази способните – и прави всичко, та да ги смаже, да ги ликвидира. Стигнахме дотам, че сме най-бедни – и най-нешастни. Явно има нещо много сбъркано и болно в една такава, простете, „философия“ – щото нищо фило-

софско няма в ненавистта спрямо личността. В такава едно отношение към талантливата личност, към даровития човек обаче има прекалено много патология, прекалено много болезнена озлобеност и ожесточеност. Ако енергията, криеща се в тази ярост спрямо способните – а тя е характерна и за други пострадали от комунизма нации, примерно руската; несъмнено е, че комунизмът насади тази озлобеност спрямо личността и личностното – ако енергията, скрита и блокирана от тази психопатология, бъде освободена и активирана в гравивна посока, такива общества ще преживеят невиджан растеж и разцвет. Позволете ми да обобща, че тук, в този пункт, се крие разковничето, средоточието за разгадаването на онази злокобна загадка, която трови живота на посткомунистическите общества, а също и на обществата, пострадали от други исторически и културни форми на неуважение към суверенната човешка личност, примерно ислямските.

Дали с този свой извод моя милост – да се пошегувам малко, да си позволя да направя една малка шегичка, та да жегна завистниците! – та дали с този мой фундаментален извод моя милост няма да заслужи една... Нобелова награда? :) Е, виждате, налага се сам да намекна за туй нещо, щото, очевидно е, в условията, в които живеем (и в тях непризнаването на заслугите на другата личност е толкова разпространено!), едва ли някой ще се сети да ме предложи, то е равностойно на самата смърт, себеотрицанието ти да стигне дотам, че не себе си, а някой друг, и то най-благородно, да го предложиш и то така щото човечеството да признае някоя негова заслуга. Не, на такива подвизи ний не сме способни, предпочитаме да ни убият, но това не ни е по силите да направим.

Другият, различният до мен човек мен лично с нищо не ме ощетява, напротив, **обогатява** ме. При нас, човеците, нещата стоят така: доколкото тъкмо е **различен**, дотолкова другият ми е интересен – и дори полезен (ако изобщо тази дума тук може да се употреби). Нека другият да бъде какъвто си иска, нека да мисли както намери за добре, той има **суверенно право** на това. Нека да живее както сам реши, както сам е пожелал: всеки от нас има свещено право сам да прави живота си, да избира онзи живот, който отговаря на неговите разбираня и ценности.

Всеки има право да се стреми по свой начин към щастието си, нали този израз, именно „стремеж към щастие“, доколкото си спомням, стои още в най-първите страници на Декларацията за независимост и дори в Конституцията на САЩ. Свободата на човека е ненакърнима и неотменима, без свобода човекът не може да живее по човешки начин, всичко в този наш живот се обезсмисля без свобода. И само свободата успява да породи смисъла на всичко, което има значение за нас, човеците. Защото по този начин всичко, което сме създали и сътворили, има ценност – за нас, пък и за другите хора.

Щото ние, хората, общо взето друго не правим освен да създаваме и да обменяме ценности. Най-различни ценности. Колкото повече ценности раждаме и обменяме, толкова по-богати сме всички ние, човеците. Богатите хора затова не бива да бъдат мразени, напротив, доколкото има богати хора около нас, дотолкова и ние самите сме облагодетелствани от техните богатства. Богатият, талантливият човек – щото в основата на всяко богатство стои някакъв личностен, душевен, духовен талант, дарование или ресурс – трябва да бъде уважаван и почитан; прочее, на всекиму тъй великодушният Бог все нещичко е дал, всеки човек си има своите таланти. Едни са умни, други са красиви. Това, че аз, примерно, съм умен, но не и красив, не значи, че аз трябва непременно да се преизпълня със злоба и с ненавист спрямо красавците – откъде накъде, за какво ми е на мен тази глупава душевна патология? Нека красивите да се наслаждават на красотата си, а умните – на ума си. Едните ще берат едни плодове от таланта си, другите – други.

Пък и взаимно можем да се обогатяваме с талантите си – знайно е, че всеки копнее и иска да има това, което няма, ето, примерно, твърди се, че красивите жени били силно привлечени не от друго, а от **ума** на истински умните мъже – които, прочее, може и да не са красиви, но

за сметка на това са обикновено и богати (в парично отношение), ето още една примамка за тъй склонните към влюбчивост в такива мъже красиви жени! И тъй нататък. За всеки има място под небето – защо е необходимо да се мразим, да изпитваме ярост към различните, да се опитваме да ги елиминираме, да ги възприемаме като заплаха?

Е, ако оградем и изплюскаме богатствата на богатите нали знаем какво ще стане? Комунизмът прекрасно показва какво става тогава – ами настъпва пълна мизерия, настъпва ужасна катастрофа. Затуй в живота е потребно да има **разнообразие**, да има всякакви хора, нека всеки да работи за успеха си, нека всеки да прави както иска живота си. И само тогава ще имаме едно наистина **здрaво общество**, а не общество, овладяно и раздирано от болните амбиции на разни там хора, чието „мислене“, позволете да отбележа, е овладяно от болни и болестотворни представи или илюзии.

Здрaво е онова общество, в което представите на мнозинството от хората, които го обитават, са здрави и здравословни. Ако здравомислещите хора в едно общество образуват мнозинство, ако са основа за възникване на една водеща критична маса от личности, предани на свободата и на порива към автентично жизнелюбие, то такова общество неизбежно става здрaво. Респективно, ако мнозинството от хората в едно общество допуснат да бъдат овладени от нездравни, от болни представи, амбиции и копнежи, то такова общество неминуемо става болно, атмосферата в такова общество също става болестотворна; в такова общество повече не могат да се пораждат здравомислещи хора – или поне тяхното формиране е силно затруднено. Позволете ми да сложа своята диагноза: нашето общество е точно такова, у нас, за жалост, здравомислещите хора са едно малцинство, а мнозинството е допуснало да се раздира от нездравословни, диви, бесовски страсти и копнежи.

Примерно, мнозинството от хората в такива общества си представят, че могат да просперират чрез тарикатлък, чрез далавери, чрез кражби, чрез измами и лъжи, именно по нечестен начин. Или пък има мухълъвци, които вярват в късмета и, стоейки със скръстени ръце, чакат, да речем, да спечелят джакпота от тотото или от лотарията. Или в казиното търсят своето презривно щастие. Всякакви идиоти, позволете ми да отбележа, има във всяко едно общество. Проблемът е когато идиотите или калпазаните станат мнозинство. Имам чувството, че у нас сме на път да постигнем този предел в дегенерацията на човешкия фактор. Калпавата ни образователна система всяка година бълва неспособни за самостоятелно, за критично мислене, а значи и неспособни за смислен, здравословен начин на живот, т.е. кухи, нещастни, самонадеяни индивиди.

Така подетата тема, сами забелязвате, е огромна. Аз само маркирах нещичко, колкото да ви въведа в нея. Имам много още какво да кажа. Ще ми се да дам колкото се може повече примери, които да разтълкувам аналитически, та да ви дам възможност по-плътнo да се доближите до истината, която ме е овладяла. И на която искам да дам един пределно точен израз. Май ще се наложи да пиша още много по тази тема. Аз всъщност досега май предимно по тази същата тема съм все писал, във всичките си книги, есета, статии и пр. Тя ме вълнува не от вчера. И не само съм писал, но и съм се борил – за своето лично изявяване. Респективно, платил съм цялата цена за своя каприз да бъде достойна и суверенна личност в едно общество, в което тия неща – свобода, личностен суверенитет, индивидуалност, право на живот според собствените ценности и разбирания и т.н. – са нещо като проклетие, са нещо като **страшна прокоба**. Е, неслучайно съм си избрал тази съдба, радвам се, че толкова благият и щедър Бог ми отреди тази участ. Защото противното за мен щеше да бъде същински кошмар.

Спирам засега дотук. Живот и здраве да е само, утре ще продължа. Ще ми се да си развия мисълта. Ще дам, както обещах, доста примери. Ей-такива, най-прости примери, сега ми хрумва, да кажем, този: какво ще стане ако, да допуснем, изведнъж разберете, че толкова симпатичният ви колега е... гей? Или собственият ви син е такъв, а, представяте ли си? (Той, „народният любимец“ Сидеров изглежда по тази причина гледа да няма деца, щото предва-

рително явно го е страх да не му се случи такава една непоносима трагедия?!) Моят пример, а именно как биде възприет един по-авангардно мислещ и по-широко скроен като личност преподавател по философия от една примерна служителка на административната система също заслужава още по-голямо аналитично внимание, той ми е особено присърце, щото при него имам безценни лични наблюдения и впечатления. Има още много други примери, които могат да се дадат.

Ще дам, разбира се, и примери в областта на общественно-политическата психопатология, която ни тресе като общество не от вчера. Тук особено показателен пример е за това как биде постъпено спрямо един такъв умен политик и държавник като Иван Костов – и какви именно курйози се появиха на политическата арена след него. Ще дам примери и от очертаващата се да бъде особено показателна лудница в путинска Русия, там аз също имам своите наблюдения, много се интересувам, чета, с интерес следя събитията, те, руснаците, в това отношение доста са ни изпреварили. Но и нас се стараят да заразяват колкото се може по-спешно – и успешно – със заразата си. Примерно у нас се подвизават разни одиозни и добре охранени „журналисти“, с извинение, имащи, тъй да се рече, социалистическа и рублофилска тенденция (на едно място ги нарекоха **социаГлисти!**), които без капчица неудобство демонстрират едно пределно болно и направо лудешко съзнание, нямащи нищо общо с реалностите на нашето време. Примерно такива наричат окупацията на България от червената армия „освобождение“, кръвожадният Путин им се вижда че бил „най-велик истински демократ“, кагебисткият маразъм, вилнеещ в Русия, го определят като „славно православие“, американците били, видите ли, „фашизоиди“, по същия начин наричат и украинските свободоловци, путинската тирания и кагебисткият абсолютизъм в Русия бил, видите ли, „най-добрата форма на управление“, такава била „истинската народна демокрация“ и пр., т.е. създават един свят на криви огледала, в който всичко е възможно най-уродливо, няма нищо общо с реалностите на живота. Та за тия неща също си заслужава да помислим и да поразговоряме. Моята крайно рискована теза, а именно, че въпреки болестта, която тресе такива хора, с тях би следвало да може да се разговаря по един спокоен, свободен и човешки начин се нуждае от проверка, именно и в тази посока ще се постарая в един момент да поведе изследването си.

Пребогата е душата на човека – и е много широка, и е много дълбока

Нездравото „мислене“ – или ако трябва по-коректно да се изразя: **представяне**; щото проблемът е там, че такива хора не успяват да настроят душата си на вълната на мисленето и по тази причина страдат от някои коварни и неверни представи, характерни за едно минало състояние на света – та значи нездравото представяне на нещата се свежда до това, че дадени хора, въз основа на очебийна неспособност да възприемат трезво съществуващото, дето се казва, с отворени очи, сякаш са капсулирали съзнанието си и то, по тази причина, продължава да се движи в някакви омагьосани кръгове от представи или неживи форми на „мислене“, които, подобно на късове скала или на огромни камъни, се въртят безсмислено в обремененото от толкова много баласт тяхно съзнание. Такова безплодно съзнание, в което като в центрофуга се въртят тежки отломки от чужди мисли и от представи, характерни за отдавна отминали времена, първо, нищо ново и оригинално не може да роди, т.е. творческата импотентност е най-първият му отличителен белег; иначе казано, нездравото или болезнотворното представяне е изцяло нетворческо, непродуктивно съзнание. На второ място такава едно съзнание, казах, се е откъснало от животворен контакт с реалността, с действителното състояние на света, с модерното, със съвременното светоусещане, което е характерно за хората, чието съзнание именно е отворено навън, към реалния свят с неговите действителни проблеми, грижи и безпокойства. Такива хора явно живеят в капсулиран, илюзорен свят на някакви откъснати от потребностите на живота представи, което именно прави съзнанието им безплодно и импотентно. Когато едно съзнание прекъсне живителната си връзка със света, то именно почва да страда, да се изпълва

с бесовски чувства, с илюзорни страхове, почва да се плаши от някакви митични или лъжливи „враждебни сили“, които, видите ли, били искали да развалят мнимия му комфорт, лъжливата идилия, в която то пребивава. Такова едно капсулирано и блокирало съзнание започва да се плаши от всичко ново и различно, което разваля презрения му комфорт и му се струва заплаха; примерно, всички различно мислещи хора на такъв човек с болно и капсулирано съзнание му изглеждат че са „зли врагове“, които искат да съсипят „щастieto“ му. На тази база съзнанието на подобни хора постепенно се овладява от коварни мании и паранои, в пределите на тази ужасна болестотворност душите им се изпълват с раздираща злоба и завист спрямо ония, чието съзнание не е поставено в такова несретно състояние. Разбира се, феноменологията на подобно болно съзнание не може да бъде описана и представена в няколко изречения, но аз тук се опитвам да дам няколко водещи момента, които могат да подпомогнат разбирането. Сега от общото и принципно теоретично ниво на анализа преминавам към разсъждения на едно по-ниско емпирично ниво, където нещата са значително по-плътни и изразителни.

Примерно в съзнанието на една Велислава Дървева, да речем (вземам този пример, щото той е изключително показателен и изразителен; прочее, още в 1990 г. мисля или може да е било 1991-ва, сега не ми се прави справка, във тогавашния вестник **ВЕК 21** излезе моя статия, наречена „**Политически стриптийз**“, в която за първи път подложих съзнанието на другарката Дървева на една старателна дисекция; та затова тя, може да се каже така, е мой любим обект, по-скоро съзнанието ѝ ми е този любим обект) та значи в съзнанието на госпожица-другарката Дървева светът е населен от някакви „зли сили“, които искат да разрушат комунистическата идилия; живеейки, пребивавайки в пределите на тази митологична представа, съзнанието на въпросната дама почва да се върти в центрофугата на всевъзможни страхове; примерно „злите демократи“ искат да разбият тъй милата на сърцето ѝ партия, да осквернят светини като „вечната българо-съветска и българо-руска дружба“, да поругаят „тъй светлия комунистически идеал“, „братството между хората на труда“, които пък, видите ли, били страдали от „игото на капитала“ и пр.; виждате, че съзнанието на такава една болна от първосортен комунизъм психика е обременено от всичките до една догми на въпросния „идеал“, които като воденични камъни тегнат върху шията на въпросната велика страдалница на прехода, каквато е другарката Дървева. С какви ли не врагове се наложи на другарката Дървева да воюва без умора, то не бяха разните му там демократи, реформатори (като Костов), то не бяха разните му там приватизатори, разните му там реститутки, все най-зли врагове на комунистическата идилия; госпожа, пардон, другарката Дървева във всичките тия години воюва с кого ли не, даже ѝ се наложи да участва най-активно в такива грандиозни кампании по видиотвяването на простодушното природно и народонаселение на републиката ни като прословутата ченгесарско-медийна акция за спасяването на „сестрите-медици“ от Либия... вярвам, спомнете си тия блажени времена, в които целокупният български народ беше направен на пълен колективен идиот и балък, с оглед да бъде откъснат от реалните проблеми на нацията; това беше във времето, в което ченгетата домъкнаха от Мадрид своя покорен слуга Симеон и го туриха начело на държавата, поради което вниманието на народа трябваше да бъде отклонено с тъй грандиозната битка по спасяването на „многострадалните медици“, които най-накрая, разбира се, триумфално бяха спасени, а пък благодарната ченгесарска мафия им се отблагодари като им подари по един... апартамент (на Дървева и на останалите медийни исполини, подпомогнали въпросната пропагандна кампания какво са дали, аз не мога да знам). Сега като ви дадох този пределно понятен пример за да разберете за какво точно става дума, да преминем по-нататък, да се пренесем на едно по-ниско ниво.

Излишно е да казвам, че сега, в наши дни, другарката Дървева пак воюва, сега има нови и нови „врагове“, които застрашават щастieto на любимата ѝ партия, сега тя, примерно, воюва всеотдайно с враговете на тъй любимия ѝ таваришч Путин, освен това другарката Дървева вече се представя за най-велика защитница на... „православието“, тя се бори всеотдайно и

самоотвержено срещу „вредното влияние“, идещо от тъй „гнилия Запад“, оттам, представяте ли си, била идеала „духовната разруха“, която наследихме от комунизма; излишно е да изтъквам, че всичко в пределите на такова едно такова тежко болно и индоктринирано от пошлите комунистически догми съзнание се представя наопаки на действителното състояние, всичко в него е тъкмо наопаки на истинското, на реалното положение, сиреч, инак казано, такива хора постоянно лъжат, за тях лъжата е като въздуха и слънцето за всяко живо същество. А истината е подобна на отрова и т.н. Но нека да продължим нататък, щото обещах да ви занимая с един съвсем пресен пример; е, идва време да изпълня обещанието си.

Та на мен лично в последните години милостивата съдба ми отпусна тъй благодатния шанс да преживея нещо, което неимоверно обогати моите разбирания за живота и за съвременността. Знаете, моя милост биде обявен от една администраторка в образованието за „най-зъл народен враг“ на добруването на нацията, моите подходи в образованието бяха обявени от нея за изцяло „несъстоятелни“, „опасни“ и „вредни“, тази именно другарка, разтревожена, видите ли, от „злата участ“ на моите ученици да имат толкова несретната, така да се каже, съдба да бъдат учени на философия от един „тъй страшен злодей“, който, видите ли, ги тормози да мислят самостоятелно и свободно, лишавайки ги при това от тъй великата и затова така лесно смилаема министерска премъдрост, сервирана им в държавните учебници и пр., та значи тази въпросната загрижена за „единствено правилното“ възпитание на българската младеж другарка направи нужното да изобличи „врага“, именно моя милост, като усърдно ми организира какви ли не кампании по дискредитирането ми като личност, като преподавател, като ангажиран български гражданин и дори като обществена личност, имаща известно медийно влияние (казвам това, разбира се, за да ядосам някои бдителни другарки, коментиращи в блога ми). Появи се, както и подобава за ония незабравими времена от ерата на комунизма, мое досие, което въпросната бдителна другарка започна да пълни с какви ли не компромати, именно с жалби на „разтревожени родители“, на „бунтуващи се ученици“, на „възмутения колектив“ и прочие, вие вероятно знаете какъв е пълния инструментариум на тия добре известни ни от миналото разгромни кампании по съсипването на всякакви всевъзможни „врагове“ на „народното добруване“. Няма смисъл да споменавам също така, че ми бяха организирани и съответните там заседания на „народния съд“, проведеха се също така и респективни „другарски съдилища“, абе всичко, дето се казва, беше направено на висота, според изискванията на съответния стереотип и манталитет. Понеже все пак живеем в едно по-напреднало време, не се стигна до произнасянето на смъртна присъда (за жалост, тия славни времена, в което това беше възможно, вече, да се надяваме, безвъзвратно са отишли в миналото!), е, все пак, в духа на добрите традиции, успяхме поне да съсипем здравето на въпросния „зъл враг“, но срещу него другарската напаст прояви съответно пълна „класова безпощадност“, ний, другари, не бива да се размекваме заради някакъв си там „абстрактен буржоазен морализъм“, не, никаква мекушавост не трябва да допускаме, драги другари, а трябва да бъдем твърди като стомана, да бъдем подобни на другаря Сталин, който именно ни е учил на великата мъдрост: „Есть человека, есть проблема; нет человека – нет проблемы!“, ах, какъв велик и славен завет ни е доставил нашият тъй премъдър другар Сталин! Нека да бъдем достойни за неговото велико червено знаме, другарки и другари!

Трябва да уважаваме своите мисли, те са щедър дар от Бога

Сега като се замисля излиза, че аз май целият си живот, и в преподаването, и в публичните си изяви като пишещ човек (преди години пишех из вестниците, сума ти статии съм имал в периода 1985-2007-8 мисля, когато загинаха в-к **СЕДЕМ** и в-к **АНТИ**, последните вестници, на които съм пращал статиите си и които са ме печатали), та значи средоточието, ядрото на моята дейност е било все това: да призовавам към здравомислие, да помагам на хората да оздравяват представите и съзнанията си. И да воювам с ония, чието съзнание е било поразено

с вируса на немисленето, на догматизма, на „всичко разбиращото всезнайство“ на комуноидността, на папагалстването и прочие. Тъй че, от тази гледна точка погледнато, писането на книга със заглавие **За здравомислието** е един съвсем естествен етап от заниманията ми, от моите търсения и изследвания.

Между другото казано, трябва да уважаваме собствените си мисли. Те не се появяват случайно. Те са – бих казал съвсем уверено – щедър дар от Бога, говоря за мислите на истински мислещия, на творчески мислещия човек. Без вдъхновение нищо стойностно не бихме могли да сътворим. А кой ни дава вдъхновението – понеже е извор на всяко творчество? Бог. Само Бог заслужава да бъде наричан Творец, всички ние сме жалки аматьори. Божиите творения винаги ще бъдат ненадминати. Божието творчество е вечно ненадминат образец и идеал, извор на творческото вдъхновение на нас, смъртните. Та в този смисъл мислещите хора трябва да уважават, да ценят собствените си мисли. Те затова и записват мислите си. За да бъдат съхранени. Щото пък ние, хората, един-друг си помагаме като изразяваме мислите си на глас. И взаимно се довдъхновяваме. За мен лично е истински празник да срещна мисъл на мислещ човек, страхотно е наслаждението, неопишуема е радостта ми тогава. Примерно, не мога никога да забравя удоволствието, блаженството, което съм преживял, когато за пръв път съм чел диалозите на Платон. Съветвам ония, които не са ги чели, непременно да ги прочетат. Как е възможно да живеете като сами сте се оцетили от насладата, която щяхте да получите, ако бяхте прочели вече диалозите на тъй божествения Платон?

Е, възможно е за някои четенето на Платон да не е вдъхновяващо; възможно е за тях да четат Платон и да осмислят прочетеното да е трудна, скучна, досадна работа; има, предполагам, хора, за които и самото мислене е крайно неприятна и досадна работа. Както и да е. Тия именно хора, които не обичат да четат, примерно, Платон, за които това е крайно неприятна работа, са именно хората, които „всичко си знаят“ и затова не чувстват необходимост да мислят. Точно с такива хора Сократ, учителят на Платон, е разговарял – и е **лекувал души** им по един незабележим начин. Е, някои души са се оказали неспособни за промяна и, както е известно, точно из средите на тия хора се намират ония, които са дали Сократ на съд – понеже, видите ли, им бил нанесъл някакви „вреди“ – като ги тормозел да мислят. Това била една част от учениците на Сократ. Другата част от учениците на Сократ, сред които бил и Платон, пък много обичали великия си учител. Знаем, че Сократ бил осъден от легитимен съд на смърт и трябвало да изпие знаменитата чаша с отвара от бучиниш, изпил чашата с отрова.

Е, 2500 години по-късно аз също имам шанса да участвам в съдебен процес, аналогичен на Сократовия. Не мен съдят обаче, а аз съдя самозабравила се администраторка, която направи нужното да разпали ненавист спрямо мен сред една нищожна част от учениците ми – с оглед да ми уреди уволнението. Та тази именно войнствено настроена дама, понеже е популистично или демагогски настроена (демагозите били „водачи на народа“ и претендират, че изцяло изразяват интересите на „угнетения народ“, в случая ученическият), която ми издаде своята присъда още преди да я изправя пред правосъдието (тя има обичай да си присвоява функцията не само на самозван психиатър, но и на самозван съдия, издава сама каквито си искате присъди без да й мигне окото!) вчера беше в съдебната зала в качеството си на подсъдима – и гледаше нежно многоуважаемата съдийка. Около нея беше обичайната ѝ свита, сред които, няма как, присъстваше и онази бодро крачеща дама на пенсионна възраст, която именно ме разглежда като свой личен враг (веднъж имах неблагоприятното публично да я посъветвам да си гледа пенсията и от този момент ѝ станах явно пръв враг!); та тя именно беше свидетелка на директорката и по двете дела, които аз водя, явно има дълбока лична причина да е толкова усърдна помощница на началничката си; знаете или поне се досещате, че тази дама с тъй ярки моралистични наклонности е сърдечно благодарна на работодателката си – понеже е осенена от милостта да работи като редовна учителка, независимо от това, казахме, че вече е на преклонна пенсионна възраст...

Най-напред държа да изтъкна ето какво: дали едно мислене е здраво или нездраво зависи най-вече от това доколко ценностите, от които то се обуславя, са здрави или нездрави; да де, ама кои в такъв ценности са здрави, а кои – нездрави? От какво зависи здравината на ценностите, ето това е въпросът, който с необходимост трябва да решим. Явно има някакво съответствие на дадени ценности с духа на времето, в което живеем, с неговите съществени потребности, с тенденциите на историята, с традициите, които цялото човечество е успяло да създаде, организирайки по един здравословен начин живота си. Има жизнеспособни, здравословни традиции, които позволяват човешкият живот, животът на индивидите, техният потенциал и пр. да се разгърнат и обогатят, то всъщност точно такива традиции и заслужават името си, а има и нежизнеспособни, нездравословни тенденции на даден етап от развитието, които до нищо добро не са могли да доведат, те не са влезли в органично отношение със **субстанцията на самия живот**, поради което не могат да се утвърдят като традиции, т.е. станали са просто отклонения, „задънени улици“ на историческата човешка еволюция. Пример за такава една противочовешка в естеството си псевдотрадиция е всичко онова, което комунизмът можа да произведе, а той всъщност не произведе нищо здравословно и жизнеспособно, той произвеждаше и продължава да произвежда само патологии, само диви ексцесии, убогост, човешка и личностна нищета, бездуховност, какви ли не престъпления, кръвопролития и т.н.

Съвсем друго нещо обаче е **традицията на свободата**, която стои в основата на невидания просперитет на западните общества, която не само е раждала, но и продължава да ражда най-жизнеспособни и здравословни творения, изобретения, иновации, в основата на които стои именно всестранното развитие на **човешкия потенциал**. Всъщност в човешката история има две противоборстващи си сили или тенденции: тази на свободата и противоположната на нея, именно тенденцията на несвободата, на робството, на тиранията, на лишаването на човешката личност от суверенитет и от достойнство. Ето, по съвсем естествен начин, на основата на опита на самата история и според съществените потребности и на нашето време можем да заключим, че именно традицията на свободата, така да се рече, е извор на самата здравина, която лежи в основанията на всичко, което е родено и произведено от нея; докато традицията на несвободата нищо здраво и жизнеспособно не е родила – и не може да роди. А тя само тласка човечеството към пропиляване без смисъл на човешки и личностен ресурс, на богатство, на шансове и на какво ли не още.

Има явно абсолютни по характера си, универсални или общочовешки ценности от рода на свобода, истина, добро, красота, човечност, личност и какви ли не производни на тях, примерно личностен суверенитет, автономия на волята и пр., и то проявяващи се в най-различен план, на основата на които се покои и от които извира търсената, интересуващата ни здравословност. Само здравото по същината си и по идея може да породи нещо здраво, и то именно органично, жизнеспособно, перспективно здраво; нездравото винаги поражда нездравина, ексцесии, болести, пропадания, провали, извратености от всякакъв род и т.н. Нездравото по същината си, по принцип и по понятие просто няма как да роди нещо здраво и жизнеспособно. Болното води единствено до крах, до провал и пропиляване на жизнените сили, сиреч до смърт, до нищо друго не може да доведе. Разбира се, затова е съвсем естествено и нездравото да има претенцията, че е здраво; кое наистина е здраво и кое не е може да се провери на дело, в опита на самото живеене, на самия действителен исторически процес.

Нездравословността личи, прочее, и по такива външни неща, примерно по злобното изражение на лицето, по дебилната осанка на лицата на адептите на каквато и да било нездравословност, по нечовешкото и античовечно излъчване, тия неща съвсем не са за пренебрегване, те дори се „надушват“, за това обаче се иска **здрав нюх**, иска се здрава, неизродена **чувствителност**. Един вид с участието на целия потенциал на душата може да се долови и фиксира упоменатата здравословност или здравина. Болното, казахме, поражда само болестотворност. То нищо здраво не може да роди, то поражда само малформации, извратености,

уродливости. Като говорим за нездравословно, нездраво излъчване, трябва да имаме предвид именно това: тия неща се усещат, нездравословното поражда мигновена антипатия у душата на здравомислещия, докато, наопаки, душата му се обзема от неудържима и светла симпатия когато срещу него застане един човек със здрава, неизродена чувствителност и душевност. **Душевното** тук е водещето. Проявленията са вторични, но ние трябва да заложим на тия вътрешни, непосредствени, спонтанни съответствия.

Да, на усета, на чувството, на интуицията, на **непосредственото съзиране на истината** трябва да заложим – щото умът (разсъдъкът, интелектът) е склонен да се лъже, той може да бъде подведен. Ето на тази основа правя още един съществен извод: в онова, което е жизнеспособно и здравословно, съзираме белезите на цялата душа, в неговото съществуване участват всички до една душевни сили, с целия си потенциал, докато нездравословните, болезнените, нездравите конструкции са само порождения на голия разсъдък, те нямат онова екзистенциално богатство и простор, което се долавя при изявите на жизнеността и здравословността. Онова, което е само теоретично, разсъдъчно, сухо, абстрактно, на което му липсват повече от едно измерения, сиреч, *едноизмерното* е именно нездравословно, според мен точно на това се дължи и самата болезненост, болестворност, нездравословност; докато здравото мислене и чувстване винаги е **многоизмерно**. То има именно несъмнено духовно качество, което липсва и което няма как да го има у разсъдъчната едноизмерност на нездравото представяне и възприемане на нещата, на съществуващото. Сиреч, другояче казано, болното представяне е израз на *болестно развитие на душевния потенциал на душата* на ония, които са се отдали на въпросната болестотворност. Болни, страдащи, неразвити, неразгърнали своя многоизмерен потенциал са ония души, които са се плъзнали по стръмната наклонена плоскост на едноизмерността и болезнеността.

Самата болестотворност на душата, дължаща се на **болна конституция на душевните сили**, е израз на една страдаща и затова озлобена душа, на една непълноценно живееща и затова така ощетена душа, която на тази база може да твори и създава само болести, да заразява, да пречи, да вреди, да се опитва да съсипва живота на екзистенциално (лично, житейски и душевно-духовно) пълноценните личности. Нездравословното е израз на **екзистенциален провал на личността**, на **екзистенциална празнота и кухота**, а нещо е кухо когато не е изпълнено с онова, което именно придава живота: *разнообразието, богатството, многоизмерността, многоликостта*. Тия, които искат по-дълбоко да навлязат в проблемите, които тук разглеждам съвсем мимоходом, би следвало да се позанимават повече, примерно, като прочетат моите първи книги, примерно книгата със заглавие **Учението за човека и формите на духа** (тя е на основата на моята основна философска концепция, която развих в дисертацията ми, писана в съвсем младежките ми години), също така книгата **Животът на душата: психология**, също **Преследване на времето** (с подзаглавие „*Изкуството на свободата*“), друга моя книга пък носи заглавието **Изкуството да се живее** (с подзаглавие „*Етика на достойнството*“), една по-нататък носи заглавието **Тайнството на живота** (с подзаглавие „*Въведение в практическата философия*“), накрая книгата **Изворите на живота** (с подзаглавие „*Вечното в класическата и модерната философия*“), в която представих като цяло всички ония идеи, които са ме вдъхновявали не само в живота, но и в творческото ми развитие като мислеща личност.

© **Ангел Иванов Грънчаров**